

УДК 930.253:94(477.51)"1914/1918"

І. М. РЯБЧУК*

НЕВІДОМІ ДОКУМЕНТИ ПРО ВІДОМУ ВІЙНУ
(за документами Шаповалівського волосного правління
Борзенського повіту Чернігівської губернії)

Характеризуються документи Шаповалівського волосного правління Борзенського повіту Чернігівської губернії як джерело вивчення історії Першої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна; Шаповалівське волосне правління; мобілізація; загиблі; зниклі безвісти.

Різноманітність назв – Перша світова, або Імперіалістична війна, Велика війна, або “Війна, щоб завершити всі війни”, певним чином характеризує події та наслідки, до яких вона призвела. Про війну численних людських втрат та принципових змін на карті світу написано безліч наукових досліджень. У рік 100-тя від дня її початку деякі факти виходять із вікового забуття, а до деяких тільки вперше торкається рука архівіста і дослідника.

Презентовану статтю підготовлено на основі практично недосліджених документів фонду “Шаповалівське волосне правління, с. Шаповалівка Борзенського повіту Чернігівської губернії” (ф. 807), що зберігаються в Державному архіві Чернігівської області. Зазначений фонд об’єднав 4 215 справ, хронологічні межі яких – 1833–1918 роки. Але документи, що пов’язані з Першою світовою війною, поєднані всього в 21 справу й охоплюють 1914–1917 роки. На жаль, немає можливості дослідити документи волосного правління періоду Першої світової війни за 1918 рік. У той же час, відсутність першоджерел кінцевого періоду війни компенсує той факт, що вцілілі документи цікаві за змістом, презентують певні аспекти діяльності волосного правління, пов’язані з війною, інших цивільних, а також військових установ на початку війни та в її подальшому розвитку. Документи добре збереглися й, головне, на думку автора – вперше “виходять” із історико-архівного забуття, дають можливість відтворити недосліджені сторінки Першої світової війни.

Журнальна стаття не дає можливості повністю охарактеризувати всі документи, що збереглися із зазначеної вище теми, тому із загального обсягу були виокремлені, а потім згруповані першоджерела за

---

* *Рябчук Ірина Миколаївна* – провідний спеціаліст відділу використання інформації документів Державного архіву Чернігівської області.

певними аспектами, а саме: мобілізація (виконання військової повинності, розшук), прийняття на службу “охотниками”, загибель під час бою, смерть від ран (або через хворобу), розшук зниклих безвісти вояків, жителів Шаповалівської волості.

Відомо, що з початком Першої світової війни Росія планувала провести часткову мобілізацію, спрямовану на австрійський кордон. Але 31 липня 1914 року, після того, як російський Генеральний Штаб повідомив царю, що часткова мобілізація неможлива, розпочалася повна мобілізація¹.

Імперська воєнно-чиновницька машина, з метою збору війська, почала працювати практично одразу. Документи, що зберігаються у справах Шаповалівського волосного правління “Щодо призову на дійсну службу по мобілізації запасних нижніх чинів і ратників ополчення в 1914 році” та “Збірник документів про призов в армію 1915 року”, є доказом цього. Листування засвідчує, що у справі збирання війська були задіяні командири військових підрозділів, старшина Шаповалівського волосного правління та інші старшини, сільські старости, пристав заводу “Русский Провиданс” (мовою оригіналу – *I. P.*). Борзенський повітовий військовий начальник тощо.

Зібрати військо виявилось справою нелегкою. Перепон було чимало. Потенційні вояки були розпорошені практично по всій території Російської імперії – працювали, вчилися, хворіли, помирали, а також з’ясовувалося, що вже перебували на військовій службі.

Уже 8 серпня 1914 року командир 5 роти 283 піхотного Павлоградського полку штабс-капітан Ветров підписаним ним посвідченням підтвердив, що рядового Шаповалівської волості Чернігівської губернії Борзенського повіту Сидора Никифоровича Примака дійсно призвали на військову службу під час мобілізації і перебуває він у ввіреній штабс-капітану роті. Документ завірено казенною печаткою².

15 серпня 1914 року старшина Шаповалівського волосного правління листом до пристава Маріупольського металургійного заводу “Русский Провиданс” розпочав пошуки ратника ополчення 1-го розряду Якова Юхимовича Баса. Відповідно до листа останній повинен був терміново повернутися на батьківщину для вступу на дійсну військову службу, а в іншому випадку відправлений етапом. На звороті документа зазначено: “Зміст листа мені оголошено. Яків Бас”³. Імовірно, Яків Бас з якихось причин не поспішав до війська та на війну. Цей факт засвідчує такий документ. 21 вересня 1914 року той же волосний старшина надсилає листа Головеньківському сільському правлінню: “Терміново. Негайно розслідувати і донести, де був у день мобілізації Яків Юхимович Бас”. На звороті староста Утепа повідомляє, що батько Якова Баса, Ахрим Бас (так у документі – *I. P.*) пояснив, що його син під час мобілізації перебував у Маріупольському ливарному заводі, в

лікарні, й потерпав від опіку. Але це йому відомо від сторонніх людей⁴. Подальша доля Якова Баса невідома.

Під час мобілізації збиралися й біографічні дані. У листопаді 1914 року на свій запит на адресу пристава того ж заводу “Русский Провиданс” щодо відомостей на козака с. Головенька Петра Ісаковича Зайця (так у документі – авт.), який проживав на заводі Нікополь у трубному відділенні (так у документі – *І. Р.*), для отримання необхідних даних для заповнення граф призовного списку, старшина Шаповалівського волосного правління отримав протокол із поясненнями Петра Зайця: “...йому 20 років, неодружений, грамотний (закінчив сільську парафіяльну школу), чорнороб, батько – Ісак Михайлович, 54 роки, мати – Акуліна Юхимівна, 45 років, братів немає, є сестра Євфімія 9 років, під судом та слідством не був та не перебуває. Підпис – Петро Зайцев (так у документі – *І. Р.*)”⁵. Ще раз згадується Петро Зайцев (разом із його односельцем, Степаном Опанасовичем Когадієм) у листуванні “старшина–пристав заводу”. Старшина волосного правління просив оголосити С. Когадію та П. Зайцю щодо їх обов’язкової присутності 1 лютого 1915 року о 9 ранку в м. Борзна в повітовому військової повинності присутствії для відбування військової повинності. Документ містить розписки С. Когадія і П. Зайця про те, що вони ознайомилися із змістом листа⁶.

Під час мобілізації з’ясувалося, що до війська не добралися рекрути ще довоєнної, від 17 липня 1914 року, мобілізації. Реагуючи на цей факт, Шаповалівський волосний староста відправив 27 серпня 1914 року відповідний лист до Головеньківського сільського правління – “в наказовому порядку занотувати у супровідному списку селян причини їх відсутності”. Документ зберіг прізвища 9 чоловік, які внаслідок хвороби не потрапили на дійсну військову службу⁷.

Ще більш категоричнішим був Борзенський повітовий військовий начальник, підполковник Секержицький, який у листі 18 вересня 1914 року Шаповалівському волосному правлінню наказував – “негайно відправити до військового управління ратника Таванця, який проживає у с. Високе”⁸.

Посвідчення, що пояснювало неявку до військової повинності присутствія козака с. Високе Шаповалівської волості Пилипа Артемовича Панченка, надав 28 січня 1915 року Борзенському повітовому військової повинності присутствію начальник служби тяги, інженер Товариства китайської східної залізниці (підпис нерозбірливий – *І. Р.*). Останній пояснює, що відповідно до дозволів від 10 жовтня та 24 грудня 1914 року щодо відстрочки до призову 1916 року, призовний 1915 року робочий служби тяги Пилип Панченко дійсно служить на Уссурійській залізниці й займає посаду, передбачену наказами по Військовому відомству від 24 березня 1908 року за № 195 і 25 травня 1914 року за

№ 292. Документ завірено печаткою служби тяги Товариства китайської східної залізниці⁹ (див. док. 1).

Ще одна складова мобілізації – вручення призовних карт. У листі Шаповалівського волосного старшини до Носелівського сільського старости певним чином презентовано цей процес. Сільському старості пропонувалося розклеїти на людному місці 4 об'яви щодо призову на службу ратників ополчення 1-го розряду. Призовні карти необхідно було вручити за приналежністю ратникам ополчення під розписки, а невручені, з поясненням причини, представити негайно та попередити ратників, щоб вони були тепло одягнені, мали б не менше 3 пар білизни справної, чоботи і кожухи. Також зазначалося, що за все буде сплачено грошима, а всі необхідні речі ратники ополчення повинні взяти з собою, так як визнані придатними (до служби – *I. P.*) по домівках розпущені не будуть.

На думку автора, найцікавіше в цьому документі – 7 призовних карт із поясненнями старости с. Носелівка Шаповалівської волості Васюка, чому їх не було вручено: Згонник Іван Петрович (призов 1905 року, знаходиться на станції Нижнеудинськ Сибірської залізниці, кондуктор); Сухойвін Максим Юхимович (призов 1905 року, знаходиться в Томській губернії, працює в селі Кулінда робочим у Макара Степановича Волохіна); Никоненко Гаврило Іванович (призов 1906 року, знаходиться на станції Гродсково (так у документі – авт.) Уссурійської залізниці, роздавальник палива); Науменко Прокопій Петрович (призов 1907 року, знаходиться на станції Архара, Східна Амурська залізниця, контора 1-ої ділянки) (див. док. 2); Чорний-Донченко Григорій Григорович (призов 1908 року, знаходиться на станції Борза Забайкальської залізниці, контора депо); Свечкопал Василь Антонович (призов 1911 року, знаходиться в Томській губернії); Васюк Іван Кіндратович (призов 1911 року, знаходиться в Київському учительському інституті)¹⁰.

Судячи з поданих документів, вручення призовних карток не завжди проходило гладко. Так, у припису № 4341 волосного старшини головеньківським сільським старостам від 31 грудня 1914 року зазначається, що пакет із призовними картками відправлено на село о 1-ій ночі й повинен бути отриманий о 3-ій годині. Картки необхідно було вручити до світанку, а розписки (про вручення – *I. P.*) представити неодмінно до 8 години ранку. Розпорядження не було виконано вчасно, тому волосний старшина наказав надати докладне пояснення¹¹. Пояснювальна старост Вовнянки та Утенка від 31 грудня 1914 року збереглася. У ній зазначено, що призовні картки з мобілізації були отримані 30 грудня не о 3-ій ранку, а о 5-ій, 17 карток було вручено своєчасно, не пізніше 12 годин, а затримка відбулася внаслідок збирання точних адрес відсутніх 15 ратників, зокрема, батьки ратника Сагайдак-Зінченка живуть на хуторі від с. Головенька в 10 верстах¹².

Документи Шаповалівського волосного правління також ознайомлюють дослідників із процесом прийняття в діючу армію в якості охотників (під час війни “охотницькі” команди формувалися для ведення розвідки і захоплення “язика” на території супротивника)¹³. Вже 13 серпня 1914 року виконувач обов’язків голови Борзенського повітового військової повинності присутствія відправляє 2 листа на адресу Шаповалівського волосного правління, у яких повідомляє, що поіменовані на звороті листів Шуда Гаврило Іванович, козак с. Шаповалівка, та Яковенко Василь Омелянович, козак с. Високе, прийняті на службу охотниками й відправлені до київського 13-го піхотного запасного батальйону та до 5-го запасного кавалерійського полку в Балаклєї відповідно¹⁴. У свою чергу до Шаповалівського волосного правління надіслали листи Амурський та Нікольсько-Уссурійський військові начальники. Перший лист повідомив про те, що 31 жовтня 1914 року жителя с. Носелівка, Пилипа Трохимовича Куренського, прийнято до війська охотником й тоді ж відправлено до м. Чита в розпорядження начальника 1-ої запасної бригади¹⁵, другий – про прийняття на дійсну службу охотником жителя с. Шаповалівка Терентія Пилиповича Шестака¹⁶.

Без сумніву, найбільш трагічними за змістом є документи, що сповіщають про загибель вояків. Листування із цього приводу велося, як правило, між командирами військових підрозділів, поліцейськими правліннями, повітовим військовим начальником, волосним правлінням тощо. Так, у справі “Про вбитих і поранених воїнів у війні з австрійцями та германцями” знаходиться лист генерал-майора, командира лейбгвардії Литовського полку до Борзенського повітового поліцейського правління, датований 24 серпня 1914 роком. У листі він сповіщає поліцейське правління про загибель 17 серпня 1914 року під час бою під м. Нейденберг козака, жителя Шаповалівської волості Петра Максимовича Яценка й зазначає про необхідність інформувати родичів загиблого. На звороті листа є запис: “6 вересня 1914 року зміст цього мені оголошено. Максим Яценко, а за нього безграмотного розписався Захарій Яценко”¹⁷. Сповістити батьків про смерть їхнього сина Петра Яценка просить у своєму листі до Шаповалівського волосного правління й підполковник Секержицький¹⁸. Мало того, 18 жовтня 1914 року з приводу загибелі Петра Яценка до Шаповалівського волосного правління листом звернувся голова Борзенського повітового військової повинності присутствія з вимогою зробити відповідні позначки в родинному списку й, знов-таки, сповістити під розписку батьків загиблого¹⁹ (див. док. 3).

Страшну звістку після отримання волосним правлінням листа від підполковника Секержицького отримала й дружина підпрапорщика 45-го піхотного Азовського полку Степанида Яківна Гірченкова (так у

документі – *I. P.*) – її чоловіка 26 серпня 1914 року під час бою було вбито. Лист містить підтвердження – “7 жовтня 1914 року зміст мені оголошено. Степаніда Гірченко (так у документі – авт.), а за неї неграмотної розписався Іван (підпис нерозбірливий – *I. P.*)”²⁰.

Звістки від голови Борзенського повітового військової повинності присутствія Шаповалівському волосному правлінню про загибель вояків прийшли й у лютому та березні 1915 року. У листі від 28 лютого сповіщалося про загибель під час бою під м. Мишенець (так у документі – *I. P.*) козака с. Носелівка Шаповалівської волості Андрія Івановича Ніконенка (також давалося доручення – внести відповідні записи до родинного списку, повідомити батьків Ніконенка й сповістити його дружину про право на пенсію від скарбниці)²¹.

У листі від 2 березня сповіщалося про загибель під час бою з германцями біля с. Коношице Равського повіту Петроковської губернії козака с. Шаповалівка Діонісія Євграфовича Купченка. Давалися стандартні доручення, але цікаво, що на зворотному боці розміщено заповнений штамп про виконання вказаних доручень Висоцьким сільським правлінням й подальшого повернення листа волосному правлінню 6 березня 1915 року. Присутня в документі й стандартна приписка – “1915 року 9 дня зміст оголошено дружині Купченко Марії. За неї неграмотної розписався Степан Іваніщенко. Оголосив староста Яків Денисович Левченко”. Запис завірено печаткою сільського старости²².

Але були випадки, коли родина отримувала й втішні звістки. Так, у листі Борзенського повітового військової повинності присутствія Шаповалівському волосному правлінню від 4 листопада 1915 року сповіщалося, що нижнього чина Дмитра Сидоровича Толоку не вбито, а поранено, і що він після одужання повернувся в полк. На зворотному боці зазначено – “для оголошення рідним Толоки”, нижче – вже відомий стандартний штамп про виконання завдання та повернення листа у наведений строк, а також приписка – “1915 року 11 листопада зміст листа оголошено, у чому й підписуюсь, брат Дмитра Толоки, Петро Толока, а за нього неграмотного розписався Степан Самотченко”²³.

На превеликий жаль, вояки помирали від ран і не тільки від них. Лист голови Борзенського повітового військової повинності присутствія від 29 грудня 1915 року сповіщав Шаповалівське волосне правління про смерть 10 травня 1915 року від отриманих ран козака с. Головенька Івана Федоровича Колесника (й далі за стандартною формою – *I. P.*)²⁴.

Помирали вояки й від “мирних” хвороб. Так, ратник ополчення 1-го розряду призова 1910 року, козак с. Головенька Іван Кирилович Кліпа 7 березня 1915 року помер від черевного тифу²⁵, Іван Тимофійович Никитченко 22 грудня 1915 року помер у 145 евакуаційному шпиталі від катаральної пневмонії²⁶. Лист тимчасово виконувача обов’язків головного лікаря 79-го лазарету піхотної дивізії медичної частини Сла-

велького Шаповалівському волосному правлінню був більш християнським. Він сповіщає про смерть у шпиталі 7 лютого 1916 року Григорія Павловича Федоренкова (так у документі – *I. P.*). Та, крім діагнозу – черевний тиф – сповіщає про похорон та місце поховання – “похований за християнським обрядом на окремому цвинтарі біля Міністерського 2-класного училища мизи Фетельн, Ветавльської волості Венденського повіту Лифляндської губернії. На звороті – “1916 рік лютий 21 дня. Зміст мені оголошено, рідний батько Григорія Федорка (так у документі – *I. P.*) – Павло Федорко”²⁷.

Тільки в січні 1917 року жителька с. Високе Єфросинія Журавель дізналася про смерть 23 травня 1915 року від холери свого сина Платона Григоровича Журавля. Про це їй повідомив сільський староста Матвій Моцук²⁸. Козак с. Головенька Степан Амосович Ігнатенко 16 січня 1917 року помер у шпиталі Заамурського округу від паралічу серця на фоні перикардиту і плевриту²⁹.

Рідним померлих повертали гроші та нагороди. Так, 20 березня 1916 року доглядач 1-го Псковського зведеного польового запасного шпиталю відправив лист на адресу Шаповалівського волосного правління такого змісту: “Старший писар 30-ої окремої саперної роти Іван Юхимович Люткевич 30 березня, о 6 ранку, помер від виразки шлунка. Решта після смерті Люткевича 36 руб. 65 коп. одночасно з сім надіслана поштовим переказом до волосного правління для видачі, на прохання покійного, дружині його Параскеві Федорівні Люткевич, яка проживає в с. Шаповалівка, про що прошу сповістити згадану Люткевич. При цьому додається Георгіївська медаль 4-го ступеня за № 39694 для видачі спадкоємцям покійного”. Запис на звороті підтверджує виконання прохання покійного: “1916 року квітня 13 дня. Зміст мені оголошено, гроші 36 руб. 65 коп. і прикладену при цьому Георгіївську медаль 4-го ступеня № 39694 отримала. Дружина померлого Івана Люткевича Параскева Люткевич”³⁰.

У полум’ї війни рідні часто втрачали зв’язок із тими, кого провели на фронт. Життя продовжувалося, й визначеність щодо зниклих була необхідна для отримання їхніми рідними пенсій та пільг. У листуванні щодо пошуку тих, хто зник безвісти, як правило, були задіяні: старшина Шаповалівського волосного правління, командири військових підрозділів, військові лікарі, повітовий військовий начальник. Імовірно, безпосередньо рідні зверталися до волосного правління з проханням надати хоча б яку-небудь інформацію про зниклого. Вибудовувався своєрідний ланцюг – волосне правління зверталось до командира підрозділу, останній надавав інформацію волосному правлінню, яке, у свою чергу, передавало її сільському правлінню, котре й сповіщало рідних. Так, 7 лютого 1915 року старшина Шаповалівського волосного правління відправив лист командирі 315 піхотного Глухівського пол-

ку з проханням надати відомості про долю рядового 6-ої роти Марка Тимофійовича Шостака, оскільки родина майже 3 місяці не отримувала від нього листів. На зворотній стороні листа командир полку (підпис нерозбірливий – *I. P.*) повідомляє, що рядового Марка Шостака вбито під час бою 2 грудня 1914 року, й зазначається, що лист від 5 березня 1915 року спрямовується Шаповалівському сільському правлінню для оголошення дружині та братам загиблого. І вже 9 березня 1915 року на цій же сторінці міститься останній запис – “Зміст мені оголошено. Матрона Шостак, Пилип Шостак, Федір Шостак”³¹.

Дещо довшим був пошуковий ланцюг щодо з’ясування долі Степана Леонтійовича Залозного (у разі смерті останнього його брат мав пільги щодо призову). 12 лютого 1915 року старшина Шаповалівського волосного правління звернувся до командира 138 піхотного Болховського полку з проханням сповістити про долю Степана Залозного. За розпорядженням полкового ад’ютанта тимчасово командувач роти повідомив, що рядового Степана Залозного вбито під час бою 2 жовтня 1914 року біля с. Халендри (так у документі – авт.). Використавши наведену вище інформацію, командир 138 піхотного Болховського полку, полковник Головинський передав невтішну звістку до Шаповалівського волосного правління³².

Майже місяць проходила через різні інстанції інформація на адресу Шаповалівського повітового правління про драгуна Новотроїцько-Катеринославського полку, жителя с. Шаповалівка Микиту Юхимовича Савченка. Першу звістку правлінню надіслав 3 березня 1915 року командир полку – “Микита Юхимович Савченко безвісно зник під час розвідки в районі селищ Стрижалки-Кадзидло” – з проханням повідомити рідних³³. Другу звістку від 17 березня 1915 року відправив підполковник Секержицький, третю – виконувач обов’язків голови Борзенського повітового військової повинності присутствія, з наказом зробити відповідні записи в родинному списку³⁴.

Відомості про тих, хто безвісно зник, надані командирами військових частин волосному правлінню, оминали Борзенського повітового предводителя дворянства. Саме на це він нарікає у своєму листі до Шаповалівського волосного старшини – “повідомлення можуть від мене вислизнути, між тим, мені необхідно мати на обліку всіх полеглих воїнів” та наказує: “... після отримання вищевказаних повідомлень від командирів частин сповіщати також і мене. У рапорті повинно бути вказано ім’я, по батькові та прізвище нижнього чину, частина військова, в якій він служив, якщо одружений, то ім’я дружини і число дітей”³⁵.

Узагальнюючи наведені вище документи з фонду “Шаповалівське волосне правління, с. Шаповалівка Борзенського повіту Чернігівської губернії”, слід зазначити, що вони є, безумовно, цікавим історичним джерелом, що відтворює процес переходу Російської імперії на вій-

ськові рейки, а також щоденну канцелярську чиновницьку рутину, так би мовити, на поверхні й трагедію тисяч і тисяч родин, які втратили годувальника або нащадка, по суті.

---

¹ Вікіпедія. Вільна енциклопедія. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Перша світова війна – назва з екрану (14 червня 2014). – Мова рос.

² Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. 807, оп. 1, спр. 2920, арк. 161.

³ Там само, арк. 48–48 зв.

⁴ Там само, арк. 60–60 зв.

⁵ Там само, спр. 2958, арк. 151–151 зв.

⁶ Там само, арк. 177–178.

⁷ Там само, спр. 2920, 50–51 зв.

⁸ Там само, арк. 47.

⁹ Там само, спр. 2958, арк. 207.

¹⁰ Там само, спр. 2920, арк. 97–105 зв.

¹¹ Там само, арк. 157–157 зв.

¹² Там само, арк. 158–158 зв.

¹³ Вікіпедія. Вільна енциклопедія. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Охотник> (значення) – назва з екрану (14 червня 2014). – Мова рос.

¹⁴ Держархів Чернігівської обл., ф. 807, оп. 1, спр. 2916, арк. 1; там само, арк. 7–7 зв.

¹⁵ Там само, арк. 14.

¹⁶ Там само, арк. 111.

¹⁷ Там само, спр. 2917, арк. 1–1 зв.

¹⁸ Там само, арк. 2.

¹⁹ Там само, арк. 3.

²⁰ Там само, арк. 4.

²¹ Там само, арк. 8.

²² Там само, арк. 9–9 зв.

²³ Там само, арк. 33–33 зв.

²⁴ Там само, арк. 38.

²⁵ Там само, арк. 23–23 зв.

²⁶ Там само, арк. 44–44 зв.

²⁷ Там само, арк. 48–48 зв.

²⁸ Там само, арк. 143–143 зв.

²⁹ Там само, арк. 145–145 зв.

³⁰ Там само, арк. 56–56 зв.

³¹ Там само, арк. 14–14 зв.

³² Там само, арк. 15–16.

³³ Там само, арк. 11.

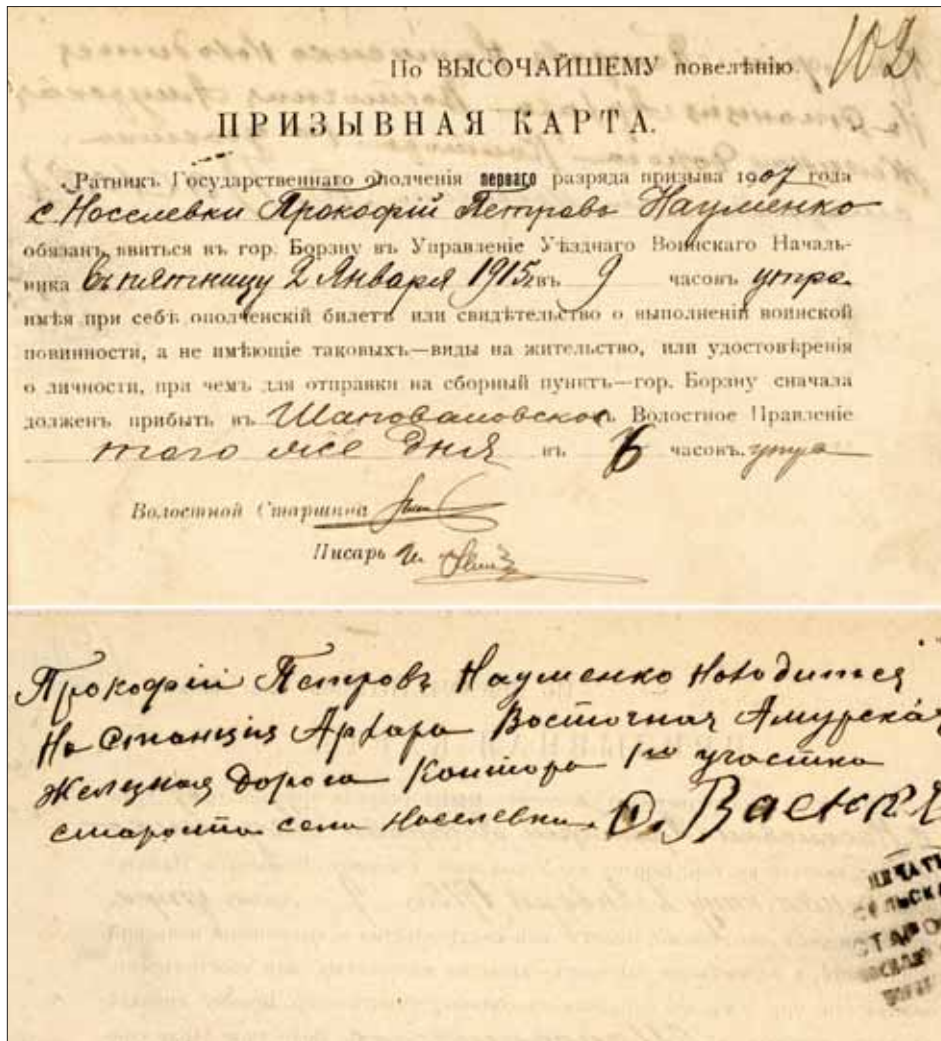
³⁴ Там само, арк. 12.

³⁵ Там само, арк. 35–35 зв.

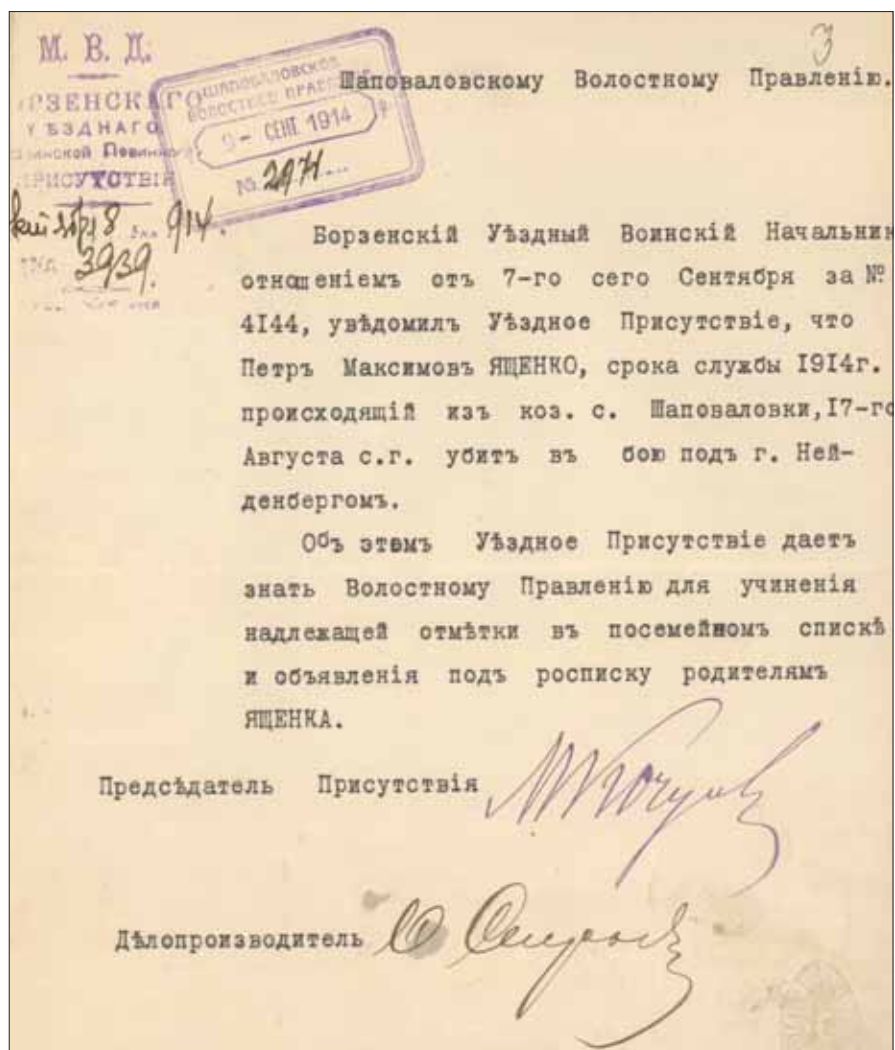

Посвідчення, надане начальником служби тяги Товариства китайської східної залізниці Борзенському повітовому військовій повинності присутствію, щодо відстрочки до призову козака с. Високе Шаповалівської волості Борзенського повіту Пилипа Панченка. 28 січня 1915 року.

Держархів Чернігівської обл., ф. 807, оп. 1, спр. 2958, арк. 207. Оригінал.

Призовна карта жителя с. Носелівка Шаповалівської волості Борзенського повіту
 Науменка Прокопія Петровича. 30 грудня 1914 року.
 Держархів Чернігівської обл., ф. 807, оп. 1, спр. 2920, арк. 102–102 зв. Оригінал.

Лист голови Борзенського повітового військової повинності присутствія до Шаповалівського волостного правління щодо загибелі жителя с. Шаповалівка Шаповалівської волості Борзенського повіту Петра Максимовича Яценка. 18 жовтня 1914 року.

Держархів Чернігівської області, ф. 807, оп. 1, спр. 2916, арк. 3. Оригінал.

Характеризуються документи Шаповаловського волостного правління Борзенського уезда Черниговской губернии как источник изучения истории Первой мировой войны.

Ключевые слова: Первая мировая война; Шаповаловское волостное правление; мобилизация; погибшие; пропавшие без вести.

There are characterized the documents of Shapovalivs'k volost administration of Borsensk County of Chernihiv Province as the source of study of the history of the World War I.

Key words: the World War I; the Shapovalivs'k volost administration; the mobilization; the dead; missing solders.